

неможливо втілити в життя поставлену мету – побудову громадянського суспільства. Правова культура громадян є основою, фундаментом нового суспільства в Україні. Адже громадяни – це єдиний чинник, здатний утворювати державу і правопорядок, приводячи в дію Конституцію України і законодавство.

Виховання правової культури передбачає повагу до правової основи державного і громадського життя, до законів та інших правових актів; розуміння ролі права і переконання у необхідності точного додержання його норм і принципів; непримиримості до будь-яких порушень законності.

І. В. Головка, кандидат політичних наук

РОЛЬ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Культура відіграє значно вирішальну роль у становленні ліберальної демократії, ніж це описувалося в літературі останніх двох десятиліть ХХ ст. Схоже, що синдром цінностей довіри, толерантності, добробуту та участі в ухваленні рішень, виявлений параметром виживання/самовираження, є особливо важливим. Зазначимо, що ліберальна демократія характеризується наявністю: розвиненої системи правосуддя, законодавчого захисту приватної власності, середнього класу, сильного громадянського суспільства, відкритого суспільства, загального виборчого права, свободи слова, плюралізму, юридичного закріплення політичних прав і свобод тощо. Ліберальна демократія не досягається простим запровадженням інституційних змін чи через маневрування еліти. Її виживання залежить від цінностей і вірувань пересічних громадян.

На основі традиції М. Вебера Ф. Фукуяма, Л. Харрісон, С. Хантінгтон та Р. Патнам стверджують, що культурні традиції є надзвичайно стійкими та формують сьогодні політичну та економічну поведінку суспільств. На думку Л. Харрісона, роль культури в осмисленні ліберально-демократичних процесів є пріоритетною, причому культурі в ліберально-демократичному суспільстві притаманні базові специфічні параметри.

Тому культура є важливим, якщо не визначальним, чинником розбудови повноцінного ліберально-демократичного суспільства, основою для формування цілісної культурно-національної ідентичності. Так само як демократичні інституції базуються на здоровому громадянському суспільстві, так і громадянське суспільство має попередників і передумови на рівні культури. Особливо актуальним це питання постає в українській перспективі.

Українська держава, здобувши незалежність і прагнучи втілення ліберальної демократії в умовах глобальної гуманітаризації людства, повинна оптимально визначати зміст, цілі та пріоритети стратегії формування ментальної (духовної) сфери. Для цього потрібно водночас відкривати перед індивідом широкі перспективи діалогу цивілізацій та опанування глобальних ліберальних цінностей. Наразі людство формує гуманітарний світогляд, основою якого є ліберально-демократичні цінності.

Для реалізації «людиноцентричної» («ліберальної») моделі розвитку українського суспільства необхідно зробити гуманітарну політику пріоритетною в державі. Це означає, що головним джерелом, основою і критерієм розвитку сучасного суспільства та держави мають бути культура, наука, освіта, а для цього необхідно сформувати нові підходи до політики в галузях культури та духовної сфери.

У складних, надто повільних трансформаційних процесах українська суспільна свідомість повільно переорієнтовується на загальнолюдські ліберально-демократичні цінності, бо усвідомлює, що немає альтернативи конституційній демократії та ринковій економіці. Культура в умовах глобалізації та соціально-політичних змін є важливим чинником консолідації українського суспільства. Саме на основі культури як системи цінностей, які спираються на ліберальну традицію, можливі консолідація українського народу, побудова громадянського суспільства та становлення ліберальної демократії.

Без більшості цінностей важко уявити сучасну європейську цивілізацію. А те, що такі цінності і права вже не завжди ідентифікуються зі своїми ліберальними витоками, лише говорить про всю ту значущість, яку ліберальна ідеологія має в сучасній загальнолюдській культурі. Українське суспільство ще не до кінця зуміло засвоїти цей загальнолюдський пласт культури. Наприклад, це стосується поняття відповідальності – одного із засадничих концептів лібералізму.

У політичній культурі українського народу, як уже зазначалося, майже не закладено пріоритетність значення категорії відповідальності для державотворчих демократичних процесів. Саме тому українці завжди охоче покладаються на державу, знімаючи в такий спосіб із себе відповідальність за власні дії.

Однак питання свободи громадян і обов'язків індивідів та держави одне перед одним залишилося відкритим. У концептуальних експлікаціях індивідуальної відповідальності ліберали розробили теорію індивіда, який свідомий відповідальності за свої вчинки. Такі зміни стали причиною повернення державі певних прерогатив як єдино можливої структури, що може впоратися із роллю арбітра та судді. Отже, відбулася еволюція лібералізму з ідеології, що протистояла державі, у таку, що виправдовує втручання держави заради

ефективного функціонування суспільства. Ліберальна демократія характеризує бачення демократії у прогресивній культурі: політична влада поділена між різними гілками і визнається верховенство права.

Однак, крім теоретизування про природу, особливості та специфіку становлення ліберальної демократії у пострадянських країнах, слід ураховувати також наявні в них політичні переконання, певні культурні цінності, культурологічні та політичні течії. Країни, які йдуть попереду інших у процесах посткомуністичної демократизації, загалом вписуються в прогноз З. Бжезінського. Остання фаза демократизації передбачає консолідацію (лібералізацію) демократії зі встановленням відповідної політичної та правової культури.

Узагальнюючи перспективи встановлення у посткомуністичних країнах стабільного і міцного ліберально-демократичного порядку (подібного до того, що існує в країнах Заходу), зазначимо, що вагома роль у цих процесах належить змінам у ціннісних орієнтирах і діях політичних суб'єктів (на рівні як лідерів і організацій, так і мас) у бік раціоналізації та лібералізації. Поки що ці процеси протікають дуже повільно. Нині в українському суспільстві спостерігається більш сильна орієнтація на націоналістичні ідеї, що певним чином уповільнюють процеси лібералізації.

А. В. Демичева, кандидат соціологічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ НЕПОВНОЛІТНІХ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

Процес формування правової культури неповнолітніх варто розглядати відповідно до її основних структурних ланок: знання права, ставлення до права, правомірна поведінка. Вважаємо, що ці складові у підлітків мають різний характер та не становлять цілісної системи, що свідчить про низький рівень правової культури неповнолітніх.

Для ілюстрації складових правової культури підлітків коротко наведемо результати авторського зондажного дослідження, яке проводилося у 2011 р. в дніпропетровських школах і предметом якого було вивчення особливостей правової культури учнів старших класів, вибірка складала 320 учнів (діти віком 14–17 років). Перші питання анкети стосувалися знань про правові норми та їх роль у житті суспільства. Більшість учнів (70,1 %) відповіли, що знають основні норми і що вони необхідні для захисту прав людей та для забезпечен-